

Тетяна Фоміна

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Віталій Чумак

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, групи 071-22 Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Ольга Ткаченко

судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Внутрішній контроль – це процес постійного впливу на об’єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об’єктів до бажаного [5, с. 13].

Ефективна система внутрішнього контролю дозволяє керівництву впевнитись, що діяльність підприємства знаходиться у відповідності з вимогами чинного законодавства, затвердженою обліковою політикою та іншими директивно-нормативними документами, а також внутрішніми регламентами.

Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [2]. До нематеріальних активів належать немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані та утримуватися підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує 1 рік) для виробництва, торгівлі, адміністративних потреб чи надання в оренду іншим особам.

Нематеріальні активи відображаються у складі необоротних активів за статтею 1000 Балансу (Звіту про фінансовий стан). Для їх обліку використовується рахунок 12 «Нематеріальні активи». За дебетом рахунку 12 «Нематеріальні активи» відображається придбання або отримання в результаті розробки (від інших фізичних або юридичних осіб) нематеріальних активів, які обліковуються за первісною вартістю, та сума дооцінки таких активів, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання та сума уцінки нематеріальних активів [1].

Об’єкти внутрішнього контролю нематеріальних активів згруповані у таблиці 1.

Об'єкти внутрішнього контролю нематеріальних активів

Об'єкт	Склад	Рахунок обліку
Права користування природними ресурсами	Права користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище	121
Права користування майном	Права користування майном (право користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	122
Права на комерційні позначення	Права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо)	123
Права на об'єкти промислової власності	Прав на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау тощо)	124
Авторське право та суміжні з ним права	Авторське права та суміжних з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо)	125
Інші нематеріальні активи	Інші нематеріальні активів, якими володіє підприємство (права на здійснення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	127

Джерело: складено на основі [1]

Основними завданнями внутрішнього контролю операцій з нематеріальними активами на підприємстві є:

- контроль за дотриманням чинного законодавства щодо операцій з нематеріальними активами;
- перевірка наявності та стану збереження об'єктів нематеріальних активів;
- встановлення правильності віднесення об'єкта до складу нематеріальних активів;
- отримання підтвердження щодо права власності підприємства на певний об'єкт нематеріальних активів;
- перевірка санкціонування операцій з нематеріальними активами;
- перевірка правильності оцінки нематеріальних активів та їх класифікації, а також оцінка можливості отримання в майбутньому економічних вигід від використання нематеріальних активів;
- перевірка правильності та повноти відображення в обліку операцій з нематеріальними активами;
- перевірка відповідності даних первинного обліку даним реєстрів аналітичного та синтетичного обліку в частині обліку операцій з нематеріальними активами;
- перевірка правильності формування даних про накопичену амортизацію

нематеріальних активів;

- перевірка правильності, точності та достовірності інформації про нематеріальні активи, що представлена у фінансовій звітності підприємства [4].

Порядок проведення внутрішнього контролю операцій з нематеріальними активами передбачає здійснення наступних контрольних процедур:

- отримання відомостей з обліку нематеріальних активів та аналіз їх складу (за видами, термінами використання тощо);
- перевірка правильності обліку надходження нематеріальних активів, їх документального оформлення (нематеріальні активи зараховуються до складу таких на підставі актів приймання в міру їх створення або надходження і доведення до стану, в якому вони придатні до використання у запланованих цілях);
- перевірка оцінки нематеріальних активів за фактичною собівартістю їх придбання;
- перевірка правильності обліку вибуття (списання) нематеріальних активів;
- перевірка порядку нарахування амортизації нематеріальних активів;
- перевірка наявності та правильності ведення відокремленого обліку нематеріальних активів, за якими погашення вартості не проводиться (до них відносяться організаційні витрати, які включаються до складу нематеріальних активів у разі визнання їх відповідно до установчих документів внеском учасників до статутного капіталу, товарні знаки тощо);
- перевірка правильності формування вартості закінчених науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та відображення їх у складі нематеріальних активів;
- перевірка результатів інвентаризації нематеріальних активів;
- перевірка на основі вибірки правильності відображення непрямих податків за придбаними (створеними) нематеріальними активами [4].

Якісно організована система внутрішнього контролю, у т.ч. і нематеріальних активів, дозволяє ефективно розпоряджатись наявними фінансовими, матеріальними і трудовими ресурсами; забезпечувати стійкість, ефективне функціонування і максимально відповідний до поставлених цілей розвиток підприємства; створити адекватну сучасним економічним умовам систему інформаційного забезпечення на всіх рівнях управління, що дозволить своєчасно адаптуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища; виявляти і мінімізувати фінансові, ділові, репутаційні та внутрішні ризики тощо [3].

Етапи та методичні аспекти внутрішнього контролю нематеріальних активів включають в себе:

- ознайомчий етап, на якому контролер аналізує склад нематеріальних активів. Для цього вивчаються дані первинного обліку, реєстри синтетичного та аналітичного обліку, на підставі чого формується висновок про правильність ідентифікації та класифікації об'єкта як

нематеріального активу. Тут увага має приділятися вивченню договорів, патентів, свідоцтв про реєстрацію права власності та інших документів, що підтверджують право власності підприємства на нематеріальні активи;

- перевірка документального забезпечення обліку операцій з нематеріальними активами;
- перевірка правильності відображення в обліку надходження (створення) нематеріального активу. На даному етапі внутрішній контролер повинен враховувати той факт, що нематеріальні активи можуть бути придбані за плату, отримані безоплатно, отримані у якості внеску до статутного капіталу, а також створені власними силами підприємства чи з залученням сторонніх осіб. Тому внутрішній контролер перевіряє джерела надходження нематеріальних активів шляхом перевірки договорів та первинних документів з метою підтвердження правильності сформованої первісної вартості за ними. На цьому ж етапі перевіряється своєчасність відображення в обліку нематеріальних активів. Для цього необхідно звірити інформацію за первинними документами з даними реєстрів за рахунком 12 «Нематеріальні активи» та 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів».
- перевірка правильності нарахування та відображення в обліку нарахування амортизації за нематеріальними активами. На даному етапі перевірки внутрішній контролер особливу увагу звертає увагу на дотримання облікової політики підприємства в частині нарахування амортизації (способи нарахування повинні відповідати вимогам чинного законодавства), правильність встановлення терміну корисного використання об'єкту нематеріальних активів та визначення норми амортизації, правильність розрахунку сум амортизаційних відрахувань;
- перевірка відображення в обліку вибуття нематеріальних активів передбачає аналіз внутрішнім контролером способу вибуття об'єктів нематеріальних активів, підстав для їх списання, а також документального підтвердження таких операцій. Крім того, перевіряється правильність відображення операцій з вибуття нематеріальних активів на рахунках бухгалтерського обліку та точність визначення фінансового результату від вибуття активів.

У даному дослідженні нами було розглянуто лише порядок проведення внутрішнього контролю операцій з нематеріальними активами. Поряд з цим, перевірка інших об'єктів, які відносяться до складу необоротних активів є не менш важливою, а враховуючи їх специфічність – доволі складною та трудомісткою. Тому саме внутрішньому контролю, в частині удосконалення його організації і методики інших об'єктів необоротних активів, буде присвячено наші подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкція про застосовування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і

організацій : Наказ М-ва фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення 11.10.2023)

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ М-ва фінансів від 18.10.1999 р. № 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text> (дата звернення 11.10.2023)

3. Пугаченко О.Б., Зарудна Н.Я. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73>

4. Фоміна Т.В. Внутрішній контроль операцій з основними засобами та нематеріальними активами. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аудиту та аналізу: теорія, методологія, організація : колективна монографія ; за заг.ред. д.е.н., проф. О.А. Сарапіної, ХНТУ. Херсон. Книжкове видавництво ПП Вишемирський В.С., 2014. 330 с.*

5. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством: Монографія / за ред. Г.М. Давидова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 200 с.